

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΣΤΟΥΣ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥΣ
ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ ΤΟΥ 1955**

Η συμμετοχή της Κύπρου στην προεργασία για την απελευθέρωση των υπόδουλων ελληνικών χωρών μαρτυρείται ήδη από τα τέλη του 18ου αιώνα με την ενεργό συμπαράσταση του λόγιου Ιωάννη Καρατζά από τη Λευκωσία στο διαφωτιστικό και επαναστατικό έργο του Ρήγα Φεραίου. Ο μαρτυρικός θάνατός του, τον Ιούνιο του 1798, στις φυλακές του Βελιγραδίου, μαζί με τον Ρήγα και τους άλλους συντρόφους του, αποτελεί μια πρώτη «εισφορά» της Κύπρου στους αγώνες του Ελληνισμού για ελευθερία¹. Στη συνέχεια, με την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και την έναρξη των επαναστατικών διεργασιών, πολλοί Κύπριοι, με πρώτους όσους διέμεναν στις παροικίες των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών και της Ευρώπης, μνήθηκαν σε αυτή και συμμετείχαν στην προετοιμασία του αγώνα. Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα του εμπορικού γραφείου στη Μασσαλία της οικογένειας των Θησέων από τον Στρόβολο, το οποίο αποτέλεσε κέντρο συλλογής εφοδίων και στράτευσης εθελοντών για την επαναστατημένη Ελλάδα².

---

1. Για τον Καρατζά βλ. Όλγα Κατσιαρδή - Hering, «Η Βιβλιοθήκη του Κυπρίου λογίου Ιωάννου Καρατζά», Αφιέρωμα στον πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα από τους μαθητές του, Εκδόσεις Λύχνος, Αθήνα 1992, σ. 201-226· Γιώργος Μύαρης, «Όψεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και ο Ιωάννης Καρατζάς ο Κύπριος», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 30 (2004) 259-303· Του ιδίου, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός και ο Ιωάννης Καρατζάς. Η συμβολή του Κυπρίου λογίου», Επιστημονικό Συμπόσιο: Ρήγας Βελεστινλής. Προσεγγίσεις στο έργο και τις επιδράσεις του, Συμβούλιο Αποδήμου Ελληνισμού - Περιφέρεια Ευρώπης, Λευκωσία 2006, σ. 139-168, όπου και η γενικότερη βιβλιογραφία.

2. Αριστείδης Κουδουνάρης, «Η Οικογένεια των Θησέων», Κυπριακά Σπουδαί 38-39 (1975) 77-92· Κώστας Κύρρης, «Νέα Ειδήσεις και Ανέκδοτα Έγγραφα περί Κυπριανού Θησέως, Νικολάου Θησέως και του πατρός αυτών Οικονόμου Παπά Σάββα», Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 11 (1982) 427-453· Ανδρέας Τηλλυρίδης - Κώστας Κύρρης, «Επίμετρον. Ανέκδοτοι επιστολαί των Νικολάου και Θεοφυλάκτου Θησέως από

Την ίδια περίοδο η Φιλική Εταιρεία δραστηριοποιήθηκε στην Κύπρο, όπου μυήθηκαν ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και άλλοι επιφανείς κληρικοί και πλούχιοντες. Οι πολλαπλές δυσχέρειες, όμως, που πήγαζαν από τη μεγάλη απόστασή της από τις περιοχές της επικείμενης εξέγερσης, και ειδικά η εγγύτητά της προς την Αίγυπτο και τη Συρία, όπου υπήρχαν συμπαγείς μουσουλμανικοί πληθυσμοί και μεγάλη συγκέντρωση τουρκικών στρατευμάτων, η άμεση μεταφορά των οποίων στο νησί θα οδηγούσε σε ανώφελη αιματοχυσία, συνέτειναν ώστε να μη συμπεριληφθεί στον κεντρικό επαναστατικό σχεδιασμό. Για τον λόγο αυτό καθορίστηκε στο άρθρο 15 του σχεδίου δράσης των Φιλικών, που διαμορφώθηκε στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας, τον Οκτώβριο του 1820, ότι η Κύπρος θα συμμετείχε στον αγώνα με οικονομική συνδρομή και αποστολή εφοδίων, σύμφωνα και με τη διαβεβαίωση του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού. Επισκέφθηκε τότε το νησί ο Φιλικός Δημήτριος Ίπατρος από το Μέτσοβο, ο οποίος συνάντησε για τον σκοπό αυτό τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο. Διασώθηκε επίσης επιστολή, ημερομηνίας 8 Οκτωβρίου 1820, του Αλέξανδρου Υψηλάντη, που εστάλη στον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό μέσω του Φιλικού Αντώνιου Πελοπίδα, με την οποία τον καλούσε να στείλει τη συνδρομή του, «διότι η έναρξις του Σχολείου εγγίζει», όπως σημείωνε, κατά τον μυστικό τρόπο επικοινωνίας των Φιλικών³.

Η συμβολή της Κύπρου στον αγώνα του 1821 δεν περιορίζεται, όμως, στην οικονομική συνεισφορά, στην αποστολή εφοδίων και στην τροφοδοσία ελληνικών караβιών, όπως είχαν υποσχεθεί οι Αρχιερείς του νησιού στους εκπροσώπους της Φιλικής Εταιρείας. Επεκτείνεται και σε πολλούς άλλους τομείς, όπως στην ενεργό ανάμειξη Κυπρίων στην πολιτική διοίκηση της Επανάστασης και, κυρίως, στη

τα Αρχεία της Αρχιεπισκοπής», Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 11 (1982) 455-481.

3. Τα σχετικά για τον Κυπριανό και τη Φιλική Εταιρεία βλ. στη μελέτη του Εμμανουήλ Πρωτοψάλτη, Η Κύπρος εις τον αγώνα του 1821, Αθήνα 1971, σ. 13-15, όπου δημοσιεύονται οι επιστολές του Αλέξανδρου Υψηλάντη προς τον Αντώνιο Πελοπίδα και προς τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, χρονολόγητη η πρώτη και ημερομηνίας 8 Οκτωβρίου 1820 η δεύτερη. Για το περιεχόμενο του 15ου άρθρου του σχεδίου δράσης της Φιλικής Εταιρείας βλ. Ιωάννης Φιλήμων, Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως, τ. Α', Αθήνα 1859, σ. 53-54.

συμμετοχή μεγάλου αριθμού εθελοντών σε όλες σχεδόν τις αναμετρήσεις, που έκριναν την εξέλιξη του αγώνα⁴. Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στο Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας και σε ιδιωτικά αρχεία σώζεται μεγάλος αριθμός πιστοποιητικών Κυπρίων αγωνιστών, που αναφέρονται στη δράση και την προσφορά τους. Παρόμοιες αναφορές για συμμετοχή Κυπρίων στον αγώνα γίνονται επίσης στα απομνημονεύματα οπλαρχηγών, σε διάφορα προξενικά έγγραφα, στον τύπο της εποχής και σε άλλες πηγές, η επεξεργασία των οποίων μας επιτρέπει να υπολογίσουμε τον αριθμό όσων έλαβαν μέρος στον μεγάλο ξεσηκωμό σε χίλιους περίπου, που είναι εξαιρετικά μεγάλος, αν αναλογιστούμε ότι ο ελληνικός πληθυσμός του νησιού ανερχόταν τότε στις ογδόντα έως εκατόν χιλιάδες κατοίκους⁵.

Με την έναρξη της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, αρκετοί Κύπριοι Φιλικοί αγωνίστηκαν μαζί με τον Αλέξανδρο Υψηλάντη για την επιτυχία της, με

---

4. Για τη συμβολή της Κύπρου στην Ελληνική Επανάσταση βλ. Άγγελος Παπακώστας, Η συμβολή της Κύπρου εις την Επανάστασιν του Εικοσιένα, Αθήνα 1955· John Koumoulides, Cyprus and the War of Greek Independence 1821-1829, Athens 1971· Βασίλης Σφυρόερας, Ωδίνες και οδύνη μιας Επανάστασης. Το 1821 στην Κύπρο, Λευκωσία 1993· Κωστής Κοκκινόφτας, «9η Ιουλίου 1821», Κύπρος, Αγώνες Ελευθερίας στην Ελληνική Ιστορία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Επιτροπή για την Κύπρο, Αθήνα 2010, σ. 189-203· Άντρος Παυλίδης, Οι Κύπριοι στους Αγώνες του 1821, Λευκωσία 2011.

5. Έγγραφα Κυπρίων αγωνιστών του 1821 δημοσίευσαν οι Λοΐζος Φιλίππου, Κύπριοι Αγωνισταί, Λευκωσία 1953· Σπυρίδων Λουκάτος, «Κυπριακαί Σελίδες της Ελληνικής Εθνεγερσίας», Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969), επιμ. Θεόδωρος Παπαδόπουλλος - Μενέλαος Χριστοδούλου, τ. Γ1', Λευκωσία 1973, σ. 197-226· Μαρία Παντελίδου, «Οι Κύπριοι στην Επανάσταση του 1821. Η οικογένεια Οικονομίδη», Κυπριακαί Σπουδαί 40 (1976) 29-60· Θουκυδίδης Ιωάννου, «Χορηγούμεν το αργυρούν αριστείον του υπέρ ανεξαρτησίας της πατρίδος πολέμου εις τα τεσσαράκοντα επτά άτομα...», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 23 (1997) 273-301· Γεώργιος Χατζηκωστής (επιμ.), Αρχείον Ροδίωνος Π. Γεωργιάδη, τ. Α'-Γ', Λευκωσία 2008, και άλλοι.

πιο γνωστό τον Ιερολοχίτη Αγγελή Μιχαήλ τον Κύπριο⁶. Πριν από μερικά χρόνια η ιστορική έρευνα κατέγραψε τα ονόματα άλλων τεσσάρων Κυπρίων συντρόφων του Υψηλάντη, οι οποίοι, ύστερα από την αποτυχία του κινήματος, διέφυγαν στη Ρωσία, όπου τέθηκαν υπό περιορισμό: των Ζαχαρία Λεοντή, Φίλιππου Γεωργίου, Γιάννη Τσολάκη και Σάββα Ντιορτή⁷. Στα απομνημονεύματά του ένας άλλος Κύπριος εθελοντής, ο Ιωάννης Σταυριανός από τη Λόφου, παραθέτει μια μοναδική μαρτυρία για τον τρόπο στρατολόγησής του από «Δερβίση ιεραπόστολο της Εταιρείας», όπως τον αποκαλεί, στην Αλεξανδρέττα, και ακολούθως περιγράφει την κάθοδό του στην επαναστατημένη Ελλάδα από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, επικεφαλής μικρής ομάδας Κυπρίων και Κρητών αγωνιστών, την οποία χρηματοδότησε ο ίδιος⁸. Υπήρξαν επίσης περιπτώσεις Κυπρίων, οι οποίοι συμμετείχαν στον αγώνα σε μεγαλύτερες ομάδες συμπατριωτών τους. Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα της Ιωνίου Φάλαγγας, που συστάθηκε το 1826 στο Ναύπλιο υπό την αρχηγία του Γιαννακού Καρόγλου, όπου στον γνωστό κατάλογο με τους 359 άνδρες της περιλαμβάνονται και τα ονόματα 19 νέων από την Κύπρο⁹. Στο δε Ιστορικό και Εθνολογικό Μουσείο στην Αθήνα σώζεται πολεμική σημαία με την επιγραφή «ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΗΚΙ ΠΑΤΡΗΣ ΚΥΠΡΟΥ», που πιθανόν ανήκε σε ξεχωριστή ομάδα Κυπρίων αγωνιστών, οι οποίοι έλαβαν μέρος στις πολεμικές αναμετρήσεις¹⁰. Δυστυχώς, μέχρι σήμερα, δεν έχει αναληφθεί μια ενδελεχής επιστημονική προσπάθεια για τον εντοπισμό και την καταγραφή του συνόλου των ονομάτων των Κυπρίων αγωνιστών του 1821. Είναι, όμως, παρήγορο ότι πρόσφατα

---

6. Για τη δράση του Αγγελή βλ. τα σχετικά έγγραφα, που δημοσιεύτηκαν από τον Λ. Φίλιππου, *Κύπριοι Αγωνισταί*, ό.π., σ. 85-90.

7. Για τους τέσσερις αυτούς αγωνιστές βλ. Νικολάι Τόντορωφ, *Η Βαλκανική Διάσταση της Επανάστασης του 1821*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 257, 263, 280, 289.

8. Ελένη Αγγελομάτη - Τσουγκαράκη (επιμ.), *Ιωάννου Σταυριανού (1804-1887). Πραγματεία των περιπετειών του βίου μου*, Αθήνα 1982, σ. 153.

9. Βασίλης Σφυρόερας, «Συμμετοχή των Κυπρίων εις την Ιώνιον Φάλαγγα του 1821», *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ1', ό.π., σ. 377-383.

10. Η σχετική φωτογραφία της σημαίας δημοσιεύτηκε από το Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου (έκδ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Έκθεση κειμηλίων*, Αθήνα 1991, σ. 32.

δημοσιεύτηκαν από τον κλάδο «Αριστεία» του Οθωνικού Αρχείου τα ονόματα τριάντα ενός Κυπρίων, οι οποίοι έλαβαν το «αργυρούν αριστείον» για τη δράση τους στον αγώνα¹¹. Ελπίζουμε δε, ότι θα υπάρξει και συνέχεια.

Από τους υπόλοιπους Κυπρίους, οι οποίοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο κατά την προετοιμασία και εξέλιξη της Επανάστασης, ειδική αναφορά γίνεται σε τέσσερεις Αρχιερείς, τους Μητροπολίτες Νικομηδείας Αθανάσιο Καρύδη, Δημητσάνης Φιλόθεο Χατζή, Αγκύρας και μετέπειτα Λοκρίδος Αγαθάγγελο Μυριανθούση και Δημητριάδος και Ζαγοράς Αθανάσιο Κασσαβέτη, και στον ανεψιό του εθνομάρτυρα Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, Αρχιμανδρίτη Θεοφύλακτο Θησέα, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημαντική συμβολή του κυπριακού κλήρου στον μεγάλο αυτό αγώνα του Ελληνισμού για ελευθερία και αξιοπρέπεια.

Ο Αθανάσιος Καρύδης συνελήφθη τον Μάρτιο του 1821 και οδηγήθηκε στο μαρτύριο μερικές ημέρες αργότερα, την Κυριακή του Πάσχα, στις 10 Απριλίου του 1821, μαζί με τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄, όταν οι Τούρκοι προχώρησαν σε εκτελέσεις Αρχιερέων στην Κωνσταντινούπολη¹². Ο Φιλόθεος Χατζής υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας και πρωτοστάτησε στη λειτουργία των μπαρουτόμυλων της Δημητσάνας, που τροφοδότησαν με μπαρούτι πολλές από τις επαναστατημένες περιοχές. Συνελήφθη από τους Τούρκους και φυλακίστηκε στην Τριπολιτσά, όπου και απεβίωσε από τα βασανιστήρια και τις κακουχίες, λίγες ημέρες πριν από την απελευθέρωση της πόλης, τον Σεπτέμβριο του 1821¹³. Ο Αθανάσιος Κασσαβέτης μύηθηκε στη Φιλική Εταιρεία το 1820 και έλαβε ενεργό μέρος στην επανάσταση του Πηλίου¹⁴. Ο δε Αγαθάγγελος

---

11. Θ. Ιωάννου, «Χορηγούμεν το αργυρούν αριστείον», ό.π., σ. 277-278.

12. Ανδρέας Μιτσίδης, «Ο Κύπριος την καταγωγή Μητροπολίτης Νικομηδείας Αθανάσιος Καρύδης ο Εθνομάρτυρας», Τόμος αναμνηστικός επί τη πεντηκονταετηρίδι του περιοδικού «Απόστολος Βαρνάβας» (1918-1968), Λευκωσία 1975, σ. 339-360· Κωστής Κοκκινόφτας, «Ο Εθνομάρτυρας Μητροπολίτης Νικομηδείας Αθανάσιος Καρύδης (1791-1821)», Πρακτικά Δευτέρου Κιτιακού Συμποσίου 2 (1999) 177-194.

13. Κωστής Κοκκινόφτας, «Ο Κύπριος Μητροπολίτης Δημητσάνης Φιλόθεος Χατζής ο Εθνομάρτυρας», Απόστολος Βαρνάβας 54 (1993) 116-125.

14. Κωστής Κοκκινόφτας, «Ο Κύπριος Μητροπολίτης Δημητριάδος και Ζαγοράς Αθανάσιος Κασσαβέτης», Απόστολος Βαρνάβας 55 (1994) 18-21.

Μυριανθούσης συμμετείχε στην επαναστατική κίνηση της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, «εκπληρών τα θρησκευτικά χρέη του και υποφέρων κάθε βάσανον και ταλαιπωρίαν», όπως γράφει, μετά το τέλος του Αγώνα, ο Δημήτριος Υψηλάντης στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια¹⁵. Τέλος, ο Αρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος Θησέας συμμετείχε στις μάχες της Τριπολιτσάς, του Μεσολογγίου και «απ' αρχής τού υπέρ ελευθερίας της Ελλάδος αγώνος επαρουσιάσθη πρόθυμος εις το στάδιον των πολέμων και προσφέρων εις την πατρίδα και τον βραχίονά του», σύμφωνα με σχετικό έγγραφο, που υπογράφει ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης¹⁶.

Την ίδια περίοδο στην Κύπρο, παρά το γεγονός ότι δεν εκδηλώθηκε ένοπλη εξέγερση και οι μόνες αντικαθεστωτικές ενέργειες περιορίστηκαν στη διανομή προκηρύξεων, οι Οθωμανοί εφάρμοσαν σειρά από μέτρα, που αποσκοπούσαν στην εξόντωση της εκκλησιαστικής και πολιτικής ηγεσίας και στον εκφοβισμό του πληθυσμού. Τα γεγονότα που ακολούθησαν αποτελούν την τραγικότερη πτυχή των μεγάλων δοκιμασιών του Ελληνισμού του νησιού, κατά τη διάρκεια των χρόνων της Τουρκοκρατίας. Οι εκκλησιαστικοί ηγέτες, με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό και τους τρεις Μητροπολίτες, Κιτίου Μελέτιο, Πάφου Χρύσανθο και Κυρηνείας Λαυρέντιο, καθώς και μεγάλος αριθμός προκρίτων και υψηλόβαθμων κληρικών, εκτελέστηκαν και οι περιουσίες τους δημεύθηκαν¹⁷.

---

15. Κωστής Κοκκινόφτας, «Ο Μητροπολίτης Λοκρίδος Αγαθάγγελος Μυριανθούσης (1833-1852)», Κυκκώτικα Μελετήματα, τ. Α', Λευκωσία 1997, σ. 51-78.

16. Για την εθνική δράση του Θεοφύλακτου Θησέα γίνεται αναφορά στη βιβλιογραφία της σημείωσης αρ. 2. Επίσης βλ. Δημήτριος Πανόπουλος, Ο Κλήρος στην Εθνεγερσία του 1821 από ανέκδοτα έγγραφα της Εθνικής Βιβλιοθήκης, Πάτρα 2001, σ. 144-147· Αριστείδης Κουδουνάρης, «Η προσωπογραφία του Αρχιμανδρίτου Θεοφύλακτου Θησέως. Πλείονα περί της οικογενείας των Θησέων», Κυπριακαί Σπουδαί 44 (1980) 119-130.

17. Για τα όσα διαδραματίστηκαν τότε στην Κύπρο βλ. Ιω. Φιλήμων, Δοκίμιον ιστορικών, ό.π., τ. Γ', Αθήνα 1860, σ. 258-262· Σπυρίδων Τρικούπης, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως, τ. Α', Λονδίνο 1853, σ. 292-295· Γεώργιος Κηπιάδης, Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών, Αλεξάνδρεια 1888, σ. 7-30· Ιωάννης Θεοχαρίδης, «Οι Κύπριοι προγραφέντες το 1821 σύμφωνα με άγνωστη

Η πολύπλευρη αυτή συμμετοχή της Κύπρου στην Ελληνική επανάσταση συνέτεινε, ώστε ο Ιωάννης Καποδίστριας να αναφέρει, το 1827, σε εκπρόσωπο του Αγγλικού Υπουργείου των Εξωτερικών, πως θεωρούσε ότι τα όρια του υπό ίδρυση ελληνικού κράτους καθορίζονταν «υπό του αίματος του εκχυθέντος εις τα σφαγεία των Κυδωνιών, της Κύπρου, της Χίου, της Κρήτης, των Ψαρών και του Μεσολογγίου». Παρόμοια ήταν η αναφορά του και σε υπόμνημα, που υπέβαλε τον Οκτώβριο του 1828, στους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίοι συνεδρίαζαν στον Πόρο, όπου τόνιζε ότι η ιστορία και τα αρχαιολογικά μνημεία μαρτυρούν ότι «η Ρόδος, η Κύπρος και τόσαι άλλαι ακόμη (νήσοι) είναι της Ελλάδος διαμελίσματα»¹⁸. Την ίδια περίοδο, οι Κύπριοι με δύο επιστολές τους προς τον Έλληνα κυβερνήτη, στις 19 Αυγούστου 1828, που υπογράφονταν η μεν πρώτη από τον Αρχιεπίσκοπο Παναρέτο, τους υπολοίπους Αρχιερείς και πολλούς προκρίτους του νησιού, η δε δεύτερη από τον αρνησίθρησκο των σφαγών της 9ης Ιουλίου Ανδρέα Σολομωνίδη, τον γνωστό Χουρσίτ αγά, ο οποίος διατηρούσε στα κρυφά τη χριστιανική του ιδιότητα, ζητούσαν τη βοήθειά του για την απελευθέρωση της Κύπρου και κατ' επέκταση τη συμπερίληψή της στο ελληνικό

οθωμανική πηγή», Πρακτικά του Τρίτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 16-20 Απριλίου 1996), επιμ. του ιδίου, τ. Γ', Λευκωσία 2001, σ. 329-365. Ειδικότερα για τον βίο και τη θυσία του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού βλ. Κωστής Κοκκινόφτας, «Ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και η 9η Ιουλίου 1821», Ακτή 79 (2009) 321-342, καθώς και στις εκδόσεις της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Αρχείο Κειμένων, Κύπρος 2009· Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Επιστημονικός Τόμος, Κύπρος 2012, όπου δημοσιεύονται επίσης πολλές σχετικές εργασίες και αναδημοσιεύονται πρωτογενείς πηγές για το 1821 στην Κύπρο.

18. Για τον Καποδίστρια και τη σχέση του με την Κύπρο βλ. Νίκος Καραπατάκης, Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Κύπρος, Κύπρος 1970· Σπύρος Παπαγεωργίου, Ο Καποδίστριας και οι ρίζες του Κυπριακού, Αθήνα 1977· Σπύρος Λουκάτος, «Καποδίστριας και Κύπρος», Πρακτικά του Δευτέρου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 20-25 Απριλίου 1982), επιμ. Θεόδωρος Παπαδόπουλλος - Γεώργιος Ιωαννίδης, τ. Γ', Λευκωσία 1987, σ. 99-127· Νίκος Ορφανίδης (επιμ.), Τιμή στον Ιωάννη Καποδίστρια. Συναγωγή κειμένων, Λευκωσία 2008.

κράτος¹⁹. Το ίδιο αίτημα τέθηκε έκτοτε επανειλημμένως, και ιδίως μετά την καθεστωτική αλλαγή του 1878 και την ανάληψη της διακυβέρνησης του νησιού από τους Άγγλους αποικιοκράτες. Καθόλο αυτό το διάστημα η Εκκλησία της Κύπρου πρωτοστάτησε στον αγώνα για τη διεκδίκηση των εθνικών αιτημάτων του κυπριακού λαού, όπως με την αποστολή Πρεσβειών στο Λονδίνο το 1889, στο Λονδίνο και στο Παρίσι το 1918-1920, ξανά στο Λονδίνο το 1929 και το 1946-1947, με επικεφαλής πάντοτε τους εκπροσώπους της, όπως τους Αρχιεπισκόπους Σωφρόνιο και Κύριλλο Γ', στις δύο πρώτες περιπτώσεις, και τους Μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά στην τρίτη και Πάφου Λεόντιο στην τέταρτη²⁰.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το σύνολο, σχεδόν, των δαπανών των Πρεσβειών αυτών καλυπτόταν από την Αρχιεπισκοπή, τις Μητροπόλεις και τις μεγάλες Μονές του νησιού, ενώ η απόφαση για την αποστολή τους λαμβανόταν σε κοινή σύσκεψη των Αρχιερέων, των Ελλήνων βουλευτών και άλλων επιφανών κληρικών και λαϊκών, υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου, ενδεικτικό του εθναρχικού ρόλου της Εκκλησίας και της δυναμικής συμμετοχής της στην πρωτοπορία των εθνικών αγώνων. Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές και η προσδοκία για ειρηνική εθνική δικαίωση δεν είχαν προοπτική, αφού η πολιτική των Βρετανών στόχευε στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους στην ευρύτερη

---

19. Οι δύο αυτές επιστολές δημοσιεύτηκαν από τον Εμ. Πρωτοψάλτη, *Η Κύπρος εις τον αγώνα του 1821*, ό.π., σ. 86-97, όπου και ευρύτερη αναφορά στις σχέσεις του Καποδίστρια με την Κύπρο. Για τον εξισλαμισθέντα Ανδρέα Σολωμονίδη - Χουρσίτ αγά, όπως και για τον επίσης εξισλαμισθέντα αδελφό του Μάρκο - Μεχμέτ αγά, βλ. Κώστας Κύρρης, «Ανδρέας, Νικόλαος, Χριστόδουλος και Μάρκος Σολωμονίδαι», *Κυπριακά Σπουδαί* 33 (1969) 127-148· Αριστείδης Κουδουνάρης, «Πλείονα περί της οικογενείας των εξισλαμισθέντων Ανδρέα και Μάρκου Σολωμονίδη», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 13-16, 1 (1988) 459-468.

20. Για την αποστολή Πρεσβείας τα έτη 1889, 1918-1920, 1929 και 1946-1947 βλ. Κωστής Κοκκινόφτας, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον Κυπριακό Τύπο (1878-1899)*, Λευκωσία 1999, σ. 33-34· *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον Κυπριακό Τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία 2002, σ. 41-44· *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον Κυπριακό Τύπο (1921-1930)*, Λευκωσία 2004, σ. 41-42· Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος, *Λευκωσία 2015*, σ. 157-171, αντιστοίχως, όπου και βιβλιογραφία.

περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, και όχι στην επικράτηση των αρχών του δικαίου, γεγονός που προκάλεσε μεγάλη δυσφορία στους κατοίκους και οδήγησε στην εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931, που επέφερε την εξορία, ανάμεσα σε άλλους, και των Μητροπολιτών Κιτίου Νικόδημου Μυλωνά και Κυρηνείας Μακάριου Μυριανθέα, καθώς και του Οικονόμου του ναού της Φανερωμένης στη Λευκωσία Διονύσιου Κυκκώτη²¹.

Την ίδια απογοήτευση αισθάνθηκαν οι Κύπριοι και αργότερα, αμέσως μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε διαπίστωσαν την κενότητα των διακηρύξεων της εκ των νικητών του πολέμου Μεγάλης Βρετανίας για αυτοδιάθεση των λαών. Γι' αυτό και επί αρχιερατείας Μακαρίου Β' η Εκκλησία της Κύπρου προχώρησε στην οργάνωση και διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος της 15ης Ιανουαρίου 1950, που κατέδειξε τη θέληση της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελλήνων κατοίκων του νησιού για Ένωση με την Ελλάδα. Σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος διαδραμάτισε ο Μητροπολίτης Κιτίου και μετέπειτα διάδοχος του Μακαρίου Β', Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', η ανάδειξη του οποίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο σηματοδότησε μια νέα περίοδο στην ιστορία του τόπου, οπότε η Εκκλησία της Κύπρου ανέλαβε και χειρίστηκε σχεδόν αποκλειστικά το εθνικό ζήτημα της απελευθέρωσης από τον βρετανικό ζυγό, με τον προκαθήμενό της να φέρει την ιδιότητα του εθνάρχη, την οποία του κληροδότησαν οι αγώνες των προκατόχων του²².

---

21. Για το κίνημα των Οκτωβριανών και την εξορία των δύο Μητροπολιτών, καθώς και του Διονύσιου Κυκκώτη, βλ. Κυβερνητικό Τυπογραφείο (έκδ.), Ταραχαί εν Κύπρω κατ' Οκτώβριον 1931, Λευκωσία 1932· George Georghallides, "British Policy on Cyprus during 1931", Πρακτικά Πρώτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου, ό.π., τ. Γ1', σ. 95-104· Πέτρος Στυλιανού, Το κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο, Λευκωσία 1984· Κωστής Κοκκινόφτας, Η Ζωή και το Έργο του Επισκόπου Μαρεώτιδος Διονύσιου Κυκκώτη (1887-1942), Λευκωσία 2001, σ. 57-71· Βίας Λειβαδάς - Γιάννης Σπανός - Πέτρος Παπαπολυβίου, Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά), Λευκωσία 2004.

22. Για τη διεξαγωγή του Ενωτικού Δημοψηφίσματος βλ. τις σχετικές δημοσιεύσεις στα περιοδικά Απόστολος Βαρνάβας 11 (1950) 20-30, 67-71, 110-111, 187-202 και Ελληνική Κύπρος 9 (1950) 3-5, 8-9, 10 (1950) 31-62, καθώς και στον τόμο: Παναγιώτης

Κατά τα πρώτα χρόνια της αρχιερατείας του ο Μακάριος επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην προετοιμασία της διεξαγωγής του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα της ΕΟΚΑ, που άρχισε τον Απρίλιο του 1955, υπό τη στρατιωτική ηγεσία του Κύπριου συνταγματάρχη του ελληνικού στρατού Γεωργίου Γρίβα Διγενή. Πολλά από τα στελέχη της προέρχονταν από την Παγκύπρια Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΠΕΟΝ), που ίδρυσε ο Μακάριος, και από την Ορθόδοξη Χριστιανική Ένωση Νέων και Νεανίδων (ΟΧΕΝ), που βρισκόταν υπό την πνευματική καθοδήγηση της Εκκλησίας. Οι Άγγλοι επέβαλαν, χωρίς όμως αποτέλεσμα, πολλά και ανελεύθερα μέτρα για την καταστολή του Αγώνα, όπως τη σύλληψη και εξορία, στις 9 Μαρτίου 1956, του Μακαρίου στα νησιά των Σεϋχελλών στον Ινδικό Ωκεανό, όπου παρέμεινε, μαζί με τους συνεξόριστους του Μητροπολίτη Κυρηναίας Κυπριανό, Παπασταύρο Παπαγαθαγγέλου και Πολύκαρπο Ιωαννίδη, μέχρι τον Μάρτιο του επόμενου έτους²³.

Ας αναφερθεί ότι, εκτός από την Ιεραρχία της Εκκλησίας, που προετοίμασε τον Αγώνα, και τους πολυάριθμους κληρικούς των πόλεων και της κυπριακής υπαίθρου, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά, ξεχωριστή υπήρξε η συμβολή σε αυτόν και των μεγάλων Μονών του τόπου. Αναφέρεται, ενδεικτικά, η φιλοξενία που παρείχε η Αδελφότητα της Μονής Μαχαιρά στον Γρηγόρη Αυξεντίου και στους συντρόφους του, και στην κατά τρόπο μοναδικό σύνδεσή του με την ιστορική Μονή, αφού σε κρησφύγετο πλησίον των μοναστηριακών της κτισμάτων βρήκε ηρωικό θάνατο, στις 3 Μαρτίου 1957²⁴. Αναφέρεται επίσης ο σημαντικός ρόλος, που διαδραμάτισε η Μονή Κύκκου, η οποία

Παπαδημήτρης - Πέτρος Πετρίδης, Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου 1878-1978, τ. 8ος, Λευκωσία 1979-1980, σ. 273-306.

23. Για τον ρόλο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ στην προετοιμασία και διεξαγωγή του Αγώνα της ΕΟΚΑ βλ. Πέτρος Παπαπολυβίου, «Η συμβολή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ στην προετοιμασία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του 1955-1959», Για τα 100 χρόνια από τη γέννηση του Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄ (1913-1977), Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ (έκδ.), Λευκωσία 2015, σ. 66-79, όπου και αξιοποιούνται τα νεότερα πορίσματα της επιστημονικής έρευνας.

24. Ιωάννης Τσικνόπουλλος, Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή της Υπεραγίας Θεοτόκου του Μαχαιρά, Λευκωσία 1968, σ. 273-284· Αυγουστής Ευσταθίου, Ο Ματρώζος της ΕΟΚΑ και της Κύπρου, Λευκωσία 2012, σ. 138-173.

υπήρξε από τους βασικούς χρηματοδότες της προετοιμασίας και διεξαγωγής του Αγώνα. Από διάφορες πηγές είναι γνωστό ακόμη, ότι η Μονή, στα πρώτα στάδια της έναρξής του, παρείχε καταφύγιο σε 35 περίπου αντάρτες, τόσο μέσα στο κτηριακό συγκρότημά της, όσο και στα 15 κρησφύγετα, που κατασκευάστηκαν σε παρακείμενες τοποθεσίες. Ανάμεσα στους αντάρτες, που τροφοδοτήθηκαν και διευκολύνθηκαν στις μετακινήσεις τους την περίοδο αυτή, περιλαμβάνονταν ο αρχηγός της ΕΟΚΑ και οι ήρωες Χαράλαμπος Μούσκος και Μάρκος Δράκος, γεγονός που κατέστησε την περιοχή κέντρο του Αγώνα²⁵.

Είναι φανερό, από όσα έχουν εκτεθεί, ότι η Κυπριακή Εκκλησία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη συμμετοχή του νησιού στην Επανάσταση του 1821, με τη βοήθεια που προσέφερε στα επαναστατημένα σώματα, τη συμμετοχή Κυπρίων κληρικών και με το μαρτύριο των αξιωματούχων της, κατά τα τραγικά γεγονότα της 9ης Ιουλίου. Στα χρόνια δε που ακολούθησαν υπήρξε πρωτοστάτης και καθοδηγητής του λαού στην οδό της ελευθερίας και στον αγώνα για την προάσπιση των δικαιών του, διαδραματίζοντας επίσης καθοριστικό ρόλο στην προετοιμασία και διεξαγωγή του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα του 1955-1959.

Δημοσιεύτηκε στη Θεολογική Επετηρίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου Εκκλησιαστικός Κήρυκας, τόμ. 21 (Λευκωσία 2015), σ. 62-74.

---

25. Πολλές σχετικές μαρτυρίες από αγωνιστές και άλλους για τη συμβολή της Μονής Κύκκου στον αγώνα της ΕΟΚΑ συγκεντρώθηκαν στο τρίτομο έργο του Κλείτου Ιωαννίδη, Η Συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1955-1959, τ. Α'-Γ', Λευκωσία 2003. Για μια σύντομη παρουσίαση βλ. Κωστής Κοκκινόφτας, «Η συμβολή της Μονής Κύκκου στους εθνικούς αγώνες», Ενατενίσεις 6 (2008) 58-61.